

SFÂNTUL NICODIM
AGHIORITUL

EORTODROMION

SAU
TÂLCUIRE LA CANOANELE
SĂRBĂTORILOR ÎMPĂRĂTEȘTI

Volumul 1

Introducere, traducere și note

Ilie Stănuș

Cuvânt-înainte de
Ieromonah Agapie Corbu

SF. NICETARIE

CUPRINS

Cuvânt-înainte	VII
----------------------	-----

INTRODUCERE

Preliminarii	XIII
--------------------	------

I. TÂLCUIREA SFÂNTULUI NICODIM AGHIORITUL

LA CANOANELE MELODICE ȘI FERMENTUL ACESTEIA

ÎN EXEGEZA BIZANTINĂ XIV

1. Contextul social și cultural premergător operei nicodimiene	XIV
2. Formarea lui Nicodim și rolul său în revigorarea Tradiției	XV
3. Educație și exegeză în Bizanț	XX
a. Bazele educației bizantine	XX
b. Exegeza textelor antice	XXI
c. Exegeza biblică în secolele XI-XII	XXII
d. Exegeza canoanelor bisericești în secolul al XII-lea	XXIII
e. Exegeza canoanelor melodice	XXIV
Teodosie Gramaticul sau tâlcuirea în glose la canoanele iambice	XXVII
Mihail Psellós sau parafraza în versuri la canonul din Joia Mare	XXVIII
Codex Sinaiticus gr. 754 sau parafraza în proză	
la canoanele din Săptămâna Mare	XXX
Grigorie Pardos sau prima tâlcuire generală a canoanelor melodice	XXX
Teodor Prodromos sau tâlcuirea concurentă la canoanele melodice	XXXIV
Eustatie al Tesalonicului sau tâlcuirea filologică	
la canonul iambic al Cincizecimii	XXXVII
Ioan Zonaras sau tâlcuirea la canoanele duminicale din Octoih	XLI
Nichifor Calist Xanthopoulos sau tâlcuirea la antifoanele din Octoih	XLIII
Marcu Eugenicul și o parafrază târzie la canoanele iambice	XLIV
Nicodim Aghioritul sau tâlcuirea enciclopedică la canoanele melodice	XLV

II. ÎNCEPUTURILE IMNOGRAFIEI CREȘTINE

ȘI CANONUL MELODIC BIZANTIN LV

Distincția între poezia religioasă și imnografia bisericească	LV
Primele imne ale cultului creștin	LVI
Începuturile imnografiei bizantine	LVI

Condacul	LX
Canonul melodic	LXI
Istoricul canonului melodic	LXII
Lipsa cântării a 2-a	LXIV
Structura canonului melodic	LXV
Rânduiala canonului melodic cu stihologia biblică	LXVI
Perioada de înflorire a canonului melodic	LXVI
1) Ioan Damaschin (675-750)	LXVII
2) Cosma Melodul (675-752)	LXIX
3) Iosif Imnograful (816-886)	LXXIII
4) Monahia Casia (805/810-865)	LXXIV
a) Legenda idiomelei din Miercurea Mare	LXXVI
b) Legenda irmoaselor din Sâmbăta Mare și Marcu de Hydruntum (sec. IX-X)	LXXVI
III. PROZODIA ANTICĂ ȘI METRICA	
BISERICESCĂ ÎN IMNOGRAFIA BIZANTINĂ	LXXIX
1. Metrul antic	LXXIX
2. Metrul bisericesc	LXXXIII
a. Structura metrică a canoanelor melodice	LXXXIV
b. Măiestria canoanelor iambice	LXXXVII
c. Automela și stihurile prosomice	LXXXVIII
d. Idiomela	LXXXIX
e. Imnul acatist	XC
f. Licențe metrice	XC
g. Ce este un acrostih?	XCI
Acrostihul alfabetic	XCII
Acrostihul onomastic	XCII
Acrostihul în proză	XCII
Acrostihul în trimetri iambici sau hexametri dactilici	XCIII
Acrostihul în distihuri elegiace	XCIII
Bibliografie	XCV
Bibliografia Eortodromionului	CXI
Notă asupra ediției	CXXXIX

EORTODROMION

Scrisoare a Sfântului Nicodim Aghioritul către Grigorie V, Patriarhul Ecumenic	3
Răspunsul Patriarhului la scrisoarea de mai sus	4
Către cititori	7
Precuvântare la Canonul Înălțării Crucii	25
TÂLCUIRE LA CANONUL ÎNĂLȚĂRII CRUCII	28

Precuvântare la Canonul în proză al Nașterii lui Hristos	127
TÂLCUIRE LA CANONUL ÎN PROZĂ AL NAȘTERII LUI HRISTOS	130
Precuvântare la Canonul iambic al Nașterii lui Hristos	189
TÂLCUIRE LA CANONUL IAMBIC AL NAȘTERII LUI HRISTOS	191
Precuvântare la cele două Canoane ale Teofaniei	235
TÂLCUIRE LA CANONUL ÎN PROZĂ AL TEOFANIEI	237
TÂLCUIRE LA CANONUL IAMBIC AL TEOFANIEI	287
Precuvântare la Canonul Întâmpinării	327
TÂLCUIRE LA CANONUL ÎNTÂMPINĂRII	329
Precuvântare la Canonul Bunevestiri	375
TÂLCUIRE LA CANONUL BUNEIVESTIRI	380
Precuvântare la Canonul Stâlpărilor	461
TÂLCUIRE LA CANONUL STÂLPĂRILOR	464
Precuvântare la Canoanele din Săptămâna Mare	515
TÂLCUIRE LA TRICÂNTAREA	
DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE LUNI	517
TÂLCUIRE LA DICÂNTAREA	
DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE MARȚI	541
TÂLCUIRE LA TRICÂNTAREA	
DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE MIERCURI	557

INTRODUCERE

Preliminarii

Realizând valoarea tâlcuirii imnografice a eruditului monah aghiorit, menită să umple un gol în cultura bisericească, viitorul academician Virgil Cândea semnală, în 1957, necesitatea traducerii în limba română a *Eortodromionului*¹, „tezaur de învățături dogmatice, ascetice, morale, scoase din țesătura unor capodopere ale imnografiei creștine răsăritene”², iar la doar câteva luni oferea o mostră de traducere³. După aproape 70 de ani de la aceste publicații, tâlcuirea Cuviosului Nicodim la canoanele melodice⁴ apare acum pentru prima oară în traducere integrală. Înainte de a ne aventura în paginile enciclopedice ale acesteia, e necesar să cercetăm mai întâi contextul cultural în care s-a născut opera scriitorului, formația sa duhovnicească și cărturărească, precum și exegeza imnografică bizantină din care acesta s-a inspirat în vederea tâlcuirii sale, pe care o vom prezenta în încheiere, ca încununare a acestei tradiții exegetice. Întrucât această tâlcuire are ca obiect canonul melodic, o formă complexă a genului imnografic, dar foarte puțin cunoscută în genere, am considerat necesară, pentru o lectură mai avizată a *Eortodromionului*, o scurtă incursiune în imnografia creștină, urmată de o prezentare a canonului și a autorilor săi tâlcuiți de Cuviosul Nicodim, toate acestea în partea a doua a studiului. Iar fiindcă imnografia nu este o simplă proză, cum o regăsim tradusă în cărțile noastre de cult, ci are o structură metrică, în partea a treia a studiului am descris succint prozodia imnelor, la care Cuviosul Nicodim va face adesea referire în tâlcuirea sa. Fără înțelegerea acesteia

¹ Vezi semnificația titlului, *infra* p. 24.

² Gh. BRATU (Virgil CÂNDEA), „Textele liturgice ca izvor de învățătură”, în *Mitropolia Olteniei*, anul IX, Nr. 9-10 (1957), pp. 587-588.

³ IDEM, „Material omiletic din tâlcuirile liturgice ale Cuviosului Nicodim Aghioritul”, în *Mitropolia Olteniei*, anul X, nr. 1-2 (1958), pp. 72-83.

⁴ Aceste canoane din cadrul Utreniei se numesc „melodice” fiindcă sunt cântate.

din urmă, imnografia liturgică pe care caută Sfântul Nicodim s-o împărtășească cititorilor prin tâlcuirea sa nu poate fi înțeleasă în toate aspectele ei constitutive.

I. TÂLCUIREA SFÂNTULUI NICODIM AGHIORITUL LA CANOANELE MELODICE ȘI FERMENTUL ACESTEIA ÎN EXEGEZA BIZANTINĂ

1. *Contextul social și cultural premergător operei nicodimienne*

Epoca Sfântului Nicodim Aghioritul a fost precedată, în Grecia, de trei veacuri de întuneric cultural și spiritual, în care nu mai rămăsese aproape nimic din strălucirea învățământului bizantin de odinioară, decât vrafurile de manuscrise prăfuite și într-o limbă deja inaccesibilă. Lipsa școlilor și a dascălilor generase o degradare a învățământului grecesc în așa măsură încât, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în unele regiuni, persoanele cu o educație elementară erau rarisime, multe biserici rămaseră fără preoți, iar unii arhiepiscopi aveau dificultăți în a-și scrie corect chiar și numele⁵. Canoanele melodice pe marginea cărora se făceau în Bizanț subtile exegeze de vocabular, de sintaxă și de teologie, deveniseră acum suport de alfabetizare a maselor. O oază culturală se mai păstra în jurul Academiei Patriarhale din Constantinopol, înființată de primul patriarh de sub turcrație, Ghenadie Scholarios (1400-1473), însă privilegiul de a studia aici era rezervat doar celor înstăriți.

La jumătatea secolului al XVIII-lea, în Grecia avea loc o renaștere culturală sub influența iluminismului european. În spațiul bisericesc, această renaștere a fost concretizată în sinteza literaturii clasice grecești, a teologiei bizantine și a noilor științe exacte din Occident de către doi monahi savanți și enciclopezi, tradiționali și, totodată, iluminați moderați: Evghenie Vûlgaris (1716-1806) și Nichifor Theotokis (1731-1800). Acest proiect s-a concretizat în opera lor variată, în tipărirea de scrieri patristice și în înființarea Academiei Athonite în jurul anului 1750, al cărei director a fost pentru o vreme Vûlgaris. La nivel popular, această regenerare spirituală a fost asumată de Sfântul Cosma Etolianul (1714-1779)⁶, care timp de 20 de ani a cutreierat nordul Greciei pentru a revigora credința poporului decăzut moral, expus islamizării sau catolicizării, apostolat care a culminat cu martirizarea sa de către otomani. Ca reacție la iluminismul antireligios venit din Europa, a apărut curentul tradiționalist, antimodernist, reprezentat însă într-un mod eclectic de ieromonahul Atanasie din Paros (1721-1813), și el o vreme director al Academiei Athonite. Însă Atanasie este cunoscut mai degrabă ca

⁵ Cf. L.S. STAVRIANOS, *The Balkans since 1453*, New York University Press, Washington Square, 2000, p. 110.

⁶ Vezi în limba română *Viața și Învățăturile Cuviosului și Sfințitului Mucenic Cosma Etolianul Luminătorul Greciei și Apostolul săracilor*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr, Deisis, Sibiu, 2008².

protagonist al faimoasei dispute colivade din Sfântul Munte, al cărei scop era efortul „de revenire la practicile autentice ale Tradiției”⁷, în detrimentul „tradițiilor” locale, consfințite de cutumă⁸. A doua generație a colivazilor va fi reprezentată de Macarie al Corintului (1731-1805) și Nicodim Aghioritul (1749-1809).⁹

2. Formarea lui Nicodim și rolul său în revigorarea Tradiției

Cuviosul Nicodim (1749-1809), pe numele său de mirean Nicolae Kallivoúrtzis, avea încă din copilărie o aplecare spre cunoaștere și viața virtuoaasă. În anii săi de formare va întâlni personalități care îl vor călăuzi spre cele două idealuri ale sale: pregătirea intelectuală și viața monastică. În Naxos, orașul său natal, a deprins cunoștințele elementare „de la un preot din vecinătate”¹⁰, iar de la vârsta de 16 ani a urmat cursurile faimoasei „Școli Evanghelice” din Smirna, la care studiau și viitorii patriarhi ecumenici Neofit VII și Grigorie V, precum și ilustrul filolog Adamantios Koraís. Aici l-a avut dascăl pe întemeietorul școlii, Ierotei Dendrynós, cunoscut pentru virtuțile și vasta sa cultură.¹¹ Acesta însă era adeptul unei linii tradiționaliste și anti-iluministe, în asentimentul lui Atanasie din Paros, drept care programa școlii conduse de el era una de formație strict bizantină, excluzând predarea științelor moderne și a limbilor străine¹². De aceea, Nicolae nu avusese privilegiul asimilării unei limbi de circulație internațională¹³, iar cunoașterea noilor științe avea s-o asimileze la întoarcerea în Naxos.

Întors la Naxos în urma persecuției pornite de turci la Smirna în 1770, Nicolae va fi o vreme secretar al mitropolitului Antim Vardís. Aici va întâlni un alt formator

⁷ Ierom. Agapie CORBU, „Principii hermeneutice și exegeză paulină la Sfântul Nicodim Aghioritul”, în vol. Ieromonah Agapie CORBU, *De la citirea Scripturii la rugăciunea inimii: exegeză patristică și hermeneutică biblică* (în curs de apariție la Ed. Sf. Nectarie).

⁸ Vezi pe larg despre contextul teologic și monahal al vremii la diac. I. Ică jr., „Împărtășirea continuă pro și contra – o dispută perenă și lecțiile ei”, în *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse – mărturiile Tradiției*, Deisis, Sibiu, 2006, pp. 5-88; IDEM, „O dezbateră crucială despre Tradiția ortodoxă în Imperiul Otoman (1750-1821), în istorie și actualitate”, în Sfinții ATANASIE DIN PAROS și NICODIM AGHIORITUL, *Apologii și Mărturisiri de credință. Tradiția ortodoxă și sensurile ei în controversa „colivelor”*, Deisis, Sibiu, 2021, pp. 7-137.

⁹ Vezi pe larg tot acest context la Elia CITTERIO, *Nicodim Aghioritul, personalitatea – opera – învățătura ascetică și mistică*, trad. rom. de Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2001, pp. 31-42; și la diac. Ioan I. Ică jr., „Strategii de promovare a Tradiției patristice în epoca modernă: cazul Greciei secolului XVIII”, studiu introductiv la E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, pp. 5-18.

¹⁰ Ierom. Eftimie, *Viața, în Άγιορείτου Μοναχού Νικοδήμου (Μπλάλη, Θ.-Φ.), Ο Πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, Agion Oros – Atena, 2007, p. 5.

¹¹ Cf. E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, pp. 44-47.

¹² Cf. Ιωάννου Κ. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ, „Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και ο Χρῦσανθος ο Αιτωλός”, în *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, vol. 16 (1996-2000), Ed. Εταιρεία Κυκλαδικών Μελετών, Atena, pp. 232-233.

¹³ Vezi în acest sens Elia CITTERIO, „Problema traducerilor lui Nicodim Aghioritul”, în E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, pp. 316-326; precum și Εμμ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, „Το ζήτημα τῆς γλωσσομάθειας του Νικοδήμου Αγιορείτη”, în *Ο Ερανιστής* 23 (2001), pp. 173-190.

al său, pe fratele Sfântului Cosma Etolianul, ieromonahul Hrisant, fost elev al lui Theotokis¹⁴ și profesor la Academia Patriarhală din Constantinopol, întors la Naxos în 1773, unde va întemeia o școală¹⁵. Prin legătura cu Hrisant timp de doi ani, Nicolae va dobândi și o formație modernă, aprofundând științele exacte din bogata bibliotecă a acestuia, din care două treimi erau cărți profane¹⁶.

Mai trebuie spus că, pe lângă privilegiul școlilor și profesorilor săi din acești ani, Nicolae dispunea de o înzestrare intelectuală ieșită din comun, de o minte ageră și de o memorie prodigioasă, care i-au uimit pe cei din jur. Un coleg al său îl numea într-o scrisoare „miracol neobișnuit al vremii“ (ἐξαισιον θαῦμα τῆς εποχῆς), după care adaugă:

„Cunoștea pe dinafară tot ce citea, nu doar tratatele filozofice, economice, medicale, astronomice și militare, ci și pe toți poezii, istoricii, vechi și noi, greci și latini, precum și toate scrierile Sfinților Părinți. Îi era de ajuns să citească o singură dată orice carte ca s-o țină minte toată viața.“¹⁷

Tot referitor la memoria sa, biograful său Onufrie notează:

„Și-a strunit memoria în așa măsură încât rostea pe de rost chiar și capitole întregi din Scriptură, pasaje, pagini și foarte multe mărturii și maxime de la Părinți, ale căror locuri în cuvântări și în volume le cunoștea din memorie fără greșală.“¹⁸

Alexandru Moraitidis povestește o întâmplare, culeasă, în cartea sa despre Sfântul Munte, anume că Nicodim, pe când era deja la Athos, neavând la îndemână Triodul în Sâmbăta Mare, a rostit din memorie cele 15 lungi paremii, în biserica de la Protaton:

„Nicodim Aghioritul, pe când locuia în Karyes, la Chilia Skurteilor, venea la această biserică de marile sărbători. Și, într-un an, în Sâmbăta Mare, stând sub policandru, în mijlocul cetei de psalți, a rostit și cele 15 profeții de la Vecernie pe dinafară, fără carte, stârnind uimirea tuturor.“¹⁹

¹⁴ Cf. Εμμ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, „Το ζήτημα“, p. 180.

¹⁵ Potrivit biografiei ieromonahului Eftimie și a monografiilor despre Sfântul Nicodim, acest Hrisant este prezentat ca dascăl al lui Nicolae înainte de plecarea sa la Smirna, însă Toumpakaris demonstrează în studiul său că e vorba de o eroare a biografului, întrucât Hrisant revine la Naxos abia în 1773, după întoarcerea lui Nicolae de la Smirna; vezi I.K. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ, „Ο Άγιος Νικόδημος“, pp. 218-226.

¹⁶ Cf. I.K. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ, „Ο Άγιος Νικόδημος“, p. 236.

¹⁷ Μ. ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Άγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του 1749-1809*, Ed. Papadimitriou, Atena, 2009⁵, pp. 30-31.

¹⁸ ΟΝΟΥΦΡΙΕ ΙΒΡΙΤΙΛ, *Viata*, în *Άγιορείτου Μοναχοῦ Νικοδήμου (Μπιάλη, Θ.-Φ.), Ὁ Πρωτότυπος βίος τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, p. 31.

¹⁹ Ἀλεξάνδρου ΜΩΡΑΙΤΙΔΟΥ, *Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα. Ἅγιον Ὅρος*, Ed. I.N. Sideris, Atena, 1924, pp. 44-45.

E limpede că nu zăbovise cândva, înadins, să le memoreze, ci îi rămăseseră pur și simplu în memorie în urma repetatelor lecturi din Scriptură.

Greaca veche ajunsese să o stăpânească atât de bine încât nu doar citea texte antice în orice registru al limbii, ci se și exprima cu aceeași ușurință. În acest sens stau mărturie epigramele compuse de el în distihuri elegiace, în catrene iambice sau în versuri citadine²⁰.

Pentru a ne creiona o imagine despre dexteritatea cu care folosea lexicul limbii clasice, e suficient să ne oprim atenția asupra unui cuvânt din prima epigramă la cartea sa *Noua Scară*, și anume asupra adjectivului compus ὑψιτέωντα, care apare o singură dată în literatura antică, în sentințele lui Pseudo-Focilide²¹. Termenul indică ceva proeminent, ieșit în afară, iar expresia ταύρους ὑψιτέωντας înseamnă „tauri cu încovoiate cefe”²². Nicodim preia epitetul și-l așază în context astral, pe lângă substantivul πόλος („cer”), conferindu-i noblețe:

„Haideți, voi, neamuri cucernice, fără de număr, deolaltă,
De vă suiți cu avânt, grabnic, în cerul *boltit*.”²³

După anii de școală în Smirna, Nicolae nu a urmat studii universitare în Occident asemenea contemporanilor săi Vulgaris și Theotokis. Dacă ar fi parcurs acest traseu, capacitatea sa intelectuală, curiozitatea neastâmpărată și setea de cunoaștere, precum și forța de lectură și de asimilare în orice domeniu științific i-ar fi prilejuit cu siguranță o carieră și o faimă culturală de anvergură europeană.

Tot în perioada revenirii sale la Naxos, Nicolae i-a cunoscut, rând pe rând, pe formatorii săi duhovnicești, cei care i-au insuflat dorul viețuirii monahale și lucrarea rugăciunii lui Iisus²⁴. Mai întâi i-a întâlnit pe cei trei ieromonahi aghiorți, „prigoniți pentru dreptate”²⁵ și refugiați aici în urma amintitei dispute colivade de la Athos: Grigorie, Nifon și Arsenie, „bărbați care cu adevărat îi întreceau pe mulți în virtute și cuviință”²⁶. Ei îi vor face cunoscută prezența Sfântului Macarie al Corintului în insula Hydra, cu care Nicolae va lega o prietenie duhovnicească și editorială pentru toată viața. Acestei legături se datorează de altfel publicarea *Filocaliei* și a *Everghetinosului*.

²⁰ Vezi, de pildă, epigramele sale la *Eortodromion*, traduse în metru original, *infra* p. 6. Tot acolo și despre versul citadin, precum și bibliografia aferentă.

²¹ Cf. P.W. VAN DER HORST, *The Sentences of Pseudo-Phocylides*, E.J. Brill, Leiden, 1978, p. 57. Mai multe despre autor și operă la pp. 3-80.

²² PSEUDO-FOCILIDE, *Sententiae*, în P.W. VAN DER HORST, *The Sentences*, p. 100.

²³ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέα Κλίμαξ*, Ed. B. Rigopoulou, Tesalonic, 1976, p. 20. Adjectivul a fost preluat tot de aici și de Grigorie de Nazianz într-un poem al său, dar cu sens abstract, și anume de „încrezut”, „înfumurat” (*Despre sine* 44, 2, PG 37, 1349A).

²⁴ Cf. Ierom. Eftimie, *Viața*, p. 9.

²⁵ Μ. ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΑΤΟΥ, *Άγιος Νικόδημος*, p. 38.

²⁶ Ierom. Eftimie, *Viața*, p. 8.

Mărturisindu-i acestuia dorința de a deveni monah, Macarie îl va trimite pentru îndrumare la monahul isihast Silvestru, „cel ce se hrănea cu miera isihiei și a contemplației, zăvorât într-o căsuță foarte strâmtă din afara Hydrei, și de la care culesese mai cu seamă ca rod toate virtuțile vieții monahale”²⁷.

Lângă acești Părinți cu viață sfântă, formarea intelectuală dobândită de Nicolae a fost aureolată de cugetul patristic și filocalic, pe baza căruia a putut survola toată știința modernă venită atunci din Europa luminilor și a uza de ea cu discernământ în scrierile sale, fără a introduce inovații străine de duhul Tradiției, folosind „adevărul științific arid și, uneori, înșelător în Revelația lucrărilor dumnezeiești”²⁸. Astfel, într-o epocă în care științele iluministe erau îmbrățișate deplin de unii intelectuali ca Adamantios Korais, sau moderat de alții ca Vulgaris și Theotokis, ori respinse vehement de cei ca Atanasie din Paros sau Ierotei din Smirna, Cuviosul Nicodim și-a manifestat în proiectul său editorial „o discretă deschidere față de cunoștințele științifice ce pătrundeau pe atunci în Grecia”²⁹.

De aceea întâlnim în cărțile sale nume occidentale precum Voltaire (1694-1778)³⁰, John Locke (1632-1704)³¹, Antoni van Leeuwenhoek (1632-1723)³², sau teme precum petele solare³³ ori sateliții lui Jupiter^{34, 35}. Ne este cunoscută și prelucrarea sa a unor scrieri catolice care fuseseră traduse în neogreacă și rămase în manuscris, pe care le-a purificat de conținutul neortodox, precum *Deprinderi duhovnicești* sau *Războiul nevăzut*.³⁶ Premisele unor asemenea prelucrări cu dese referințe la știința iluministă, fără vreo influență contrară duhului patristic în opera nicodimiană, sunt reliefate de către părintele Agapie Corbu în studiul inedit despre exegeza biblică a monahului aghiorit:

„Dacă un Sfânt Nicodim, asemenea unui Vasile cel Mare sau unui Grigorie de Nyssa de odinioară, poate folosi ceea ce-i oferă știința modernă

²⁷ Ierom. Eftimie, *Viața*, p. 9.

²⁸ I.K. ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ, „Ο Άγιος Νικόδημος”, pp. 236-237.

²⁹ E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, p. 31.

³⁰ Cf. ΝΙΚΟΛΗΜΟΥ ΑΓΓΟΡΕΪΤΟΥ, *Πηδάλιον*, Ed. Papadimitriou, Atena, 2003, p. 78, în notă.

³¹ Cf. IDEM, *Εγχειρίδιον Συμβουλευτικόν*, [Viena], 1801, p. 213, în notă.

³² Cf. IDEM, *Νέα Κλίμαξ*, Ed. B. Rigopoulou, Tesalonic, 1976, p. 221.

³³ Cf. IDEM, *Χρηστοθήκη των χριστιανών*, Tipografia lui Nikólaos Glykys, Veneția, 1803, p. 201.

³⁴ Cf. *Ibidem*, p. 200.

³⁵ Vezi o cercetare a acestor surse la Εμμ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, „Το ζήτημα”, pp. 182-189; vezi și Μιχαήλ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ, „Ο Άγιος Νικόδημος ο Αγορείτης και η σχέση του με την επιστήμη” în *Ναξιακά* 34, vol. 72 (2009), pp. 28-38.

³⁶ Vezi pe larg despre aceste prelucrări la E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, pp. 95-113; IDEM, „Problema traducerilor lui Nicodim Aghioritul”, pp. 311-326; Εμμ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, „Αόρατος πόλεμος” (1796), «Γυνάμματα Πνευματικά» (1800). Η πατρότητα των «μεταφράσεων» του Νικόδημου Αγορείτη”, în *Ο Θρανιστής* 19 (1993), pp. 102-135.

fără a cădea din Tradiție, e pentru că mai întâi a fost un trăitor profund al acestei Tradiții, i-a asimilat duhul, l-a făcut suflarea vieții sale lăuntrice, și-a pătruns mintea și inima de el, astfel încât întreaga sa gândire și simțire se mișcau firesc în spațiul Tradiției, recunoscând cu ușurință, dintr-o privire, tot ce e străin de aceasta fie în teologie, fie în cult, fie în interpretările date Scripturilor, dogmelor sau canoanelor. Gândirea teologică a lui Nicodim se formase prin asimilarea vieții ascetice și liturgice duse în ascultare, prin citirea și meditarea asiduă a Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți și prin neîncetata cultivare a rugăciunii numelui lui Iisus.³⁷

În proiectul său editorial, Cuviosul Nicodim n-a voit să fie un autor, ci un prefațator și un editor al Tradiției creștine. Și-a dorit revenirea la izvoarele autentice ale tradiției patristice ca să dea un nou suflu vieții monastice și o identitate culturală și religioasă poporului grec, care se confrunta atunci cu opresiunea otomană, cu propaganda latină și cu valul gândirii raționaliste venit din Europa luminilor³⁸. În acest sens, părintele Elia Citterio arată de ce Nicodim nu a fost un autor în sensul restrâns al cuvântului, subliniind că acel moment de criză și de tranziție spre o Grecie modernă nu era „terenul ideal pentru formulări originale ale gândirii“. De aceea, Biserica Ortodoxă nu a produs nimic original în acele timpuri, întrucât încerca să-și păstreze intactă Tradiția.³⁹ Tot părintele Elia mai observă că citările și referințele patristice ale lui Nicodim nu sunt pur și simplu o compilație de texte pentru ilustrarea unei teme, ci în spatele lor își ascunde elaborarea gândirii sale, „demonstrând o profundă cunoaștere a lor de-a lungul întregului evantai al tradiției“⁴⁰. Astfel, traducând din greacă veche opere exegetice la Scriptură și la imnografia bisericească, Nicodim nu rămâne un simplu traducător, ci mai degrabă un coautor, sporind volumul textului cu citate patristice⁴¹, cu completări personale și cu referințe la științele modernității sale, rămânând mereu la nivelul exegeților traduși de el. De aceea sfântul nostru poate fi considerat cu toată dreptatea un autor original, așa cum a arătat părintele Agapie în studiul amintit:

„[...] Sfântul Nicodim nu e un simplu compilator de texte patristice, ci un autor original care-i folosește cu multă dexteritate pe Părinți, și

³⁷ A. CORBU, „Principii hermeneutice“ (în curs de apariție).

³⁸ E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, p. 26. Vezi pe această temă și Georges E. MARNELLOS, *Saint Nicodème L'hagiorite (1749-1809). Maître et pédagogue de la nation grecque et de l'Église Orthodoxe*, Patriarhikon Idryma Paterikon Meleton, Tesalonic, 2002, pp. 199-226.

³⁹ E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, p. 31.

⁴⁰ E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, p. 27.

⁴¹ Traducerea comentariului lui Teofilact este de două ori și jumătate mai voluminoasă decât originalul (vezi A. CORBU, „Principii hermeneutice“ — în curs de apariție), iar unele tâlcuiuri din *Eortodromion* sunt de zece ori mai extinse decât cele ale lui Prodrosmos, după cum vom vedea mai jos.

aceasta în duhul lor, nedându-se înlături să întrebuințeze chiar și metode exegetice moderne, acolo unde e cazul.⁴²

Având aceste daruri duhovnicești și intelectuale, caracterizat de o modestie și discreție rar întâlnite, Sfântul Nicodim Aghioritul a oferit de-a lungul a trei decenii petrecute la Athos o adevărată bibliotecă teologică și enciclopedică, având drept scop „ridicarea cititorilor la un nivel superior de înțelegere și trăire a Scripturii, în acord cu întreaga Tradiție a Bisericii, în multiplele ei aspecte”⁴³.

Caracterul divers al operei sale este impresionant. În continuare, vom avea prilejul să observăm că toate domeniile teologice exploatate de umaniștii bizantini au fost recuperate de Nicodim, adăugite și actualizate în tomuri voluminoase. De aceea îl vedem pe monahul aghiorit caracterizat astfel de către cercetători occidentali precum V. Grumel: „Canonist, liturgist, hagiograf, autor ascetic, editor, Nicodim este unul dintre cei mai rodnici autori și, cu siguranță, monahul cel mai harnic cu care se poate lăuda Biserica Greacă de-a lungul mai multor secole”⁴⁴; sau Elia Citterio: „Înzestrat cu calități ieșite din comun, monah și ascet bogat în înțelepciune duhovnicească, cu siguranță cel mai bun teolog pe care l-a avut Athosul și unul din cei mai buni teologi de după căderea Constantinopolului...”⁴⁵

În continuare, deoarece urmează să ne aplecăm asupra tâlcuirii Cuviosului Nicodim la textele immnografice, vom face o incursiune în exegeza bizantină, în special în cea immnografică, pentru a urmări prototipurile tâlcuirii nicodimiene, dar și pentru a ne face o imagine despre gloria literară a Bizanțului, asimilată de monahul nostru aghiorit și transpusă în parte în tomurile sale, scrieri care, datorită harului său, reverberează până astăzi în întreaga Ortodoxie și nu numai.

3. Educație și exegeză în Bizanț

a. Bazele educației bizantine

În Bizanț, educația era fundamentată, sub aproape toate aspectele ei, pe moștenirea culturală antică, elenistică și romană, și era organizată în două ramuri: *trivium* (gramatica, retorica și dialectica) și *quadrivium* (aritmetica, muzica, geometria și astronomia). În ce privește prima ramură, studiul era bazat pe anumite texte preluate din literatura autorilor antici precum Homer, Eschil, Sofocle, Euripide sau

⁴² A. CORBU, „Principii hermeneutice” (în curs de apariție).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ DTC 11, col. 486. Vezi lista cu operele sale și descrierea lor la E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, pp. 241-264, sau pe larg la Παναγιώτου Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, „Βιβλιογραφική Επιστάσις των εκδόσεων Νικόδημου του Αγιορείτου”, în *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, vol. 16 (1996-2000), Ed. Eteria Kykladikon Meleton, Atena, 2000, pp. 361-640.

⁴⁵ E. CITTERIO, *Nicodim Aghioritul*, p. 31.

Aristofan. Se studiau, de asemenea, și alți poeți precum Hesiod, Pindar și Teocrit. Proza era reprezentată de dialogurile lui Lucian, de discursurile lui Demostene și Eschine, de dialogurile lui Platon, de scrierile istorice ale lui Xenofon, Filostrate și Elian. Printre acestea erau studiate și scrieri iudeo-creștine, precum *Psalmii* lui David și poemele lui Grigorie Teologul.⁴⁶ Vedem astfel cum, în inima unui imperiu ortodox, educația se baza fără prejudecăți pe textele așa-zis păgâne, printre care aveau să fie incluse și texte imnografice, cum vom vedea mai jos.

b. Exegeza textelor antice

Citirea în școlile bizantine a acestor texte antice și vechimea lor – care presupunea pentru bizantini dificultăți de vocabular, de sintaxă și de conținut – a făcut ca, începând cu secolul al X-lea, mulți învățați să se preocupe de exegeza lor, la început redactând scoliile și glose, iar de-a lungul timpului dezvoltând comentarii scurte sau *in extenso*. Această preocupare exegetică avea să caracterizeze întreaga educație și cultură bizantină⁴⁷, de unde s-a și ajuns la un număr foarte mare de lexicografi, scoliști și comentatori de texte antice și nu numai⁴⁸. Perioada de înflorire a acestor exegeze s-a desfășurat în secolul al XII-lea, care a coincis cu perioada dinastiei comnene (1081-1204).⁴⁹ Pentru a vedea cât de notorie era această practică exegetică printre învățații bizantini din acest secol, este suficient exemplul umanistului Ioan Tzetzes (1110-1180/1185), care a scris exegeză nu doar la opere vechi⁵⁰, ci chiar la propriul său poem istoric⁵¹, compus în versuri citadine, ceea ce reprezintă o auto-exegeză⁵².

⁴⁶ Cf. Athanasios MARKOPOULOS, „Education“, în *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, (ed.) Elizabeth JEFFREYS, John HALDON, Robin CORMAK, Oxford, 2008, p. 788.

⁴⁷ Cf. Ph. A. DEMETRACOPOULOS, „The Exegeses of the Canons in the Twelfth Century as School Texts“, în *Δίπτυχα* 1 (1979), p. 143.

⁴⁸ Cf. A. KOMINES, „Γρηγορίου τοῦ Κορίνθου, ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἱεροὺς λειτουργικοὺς κανόνας Ἰωάννου τοῦ Δαμασκينوῦ καὶ Κοσμά τοῦ Μελωδοῦ“, în (ed.) Franz DÖLGER, Hans-Georg BECK, *Akten. Des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses*, München, 1958, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1960, p. 248.

⁴⁹ Pentru o descriere pe larg a exegezei în Antichitate, vezi Eleanor DICKEY, *Ancient Greek Scholarship. A guide to Finding, Reading, and Understanding Scholia, Commentaries, Lexica, and Grammatical Treatises, from Their Beginnings to the Byzantine Period*, Oxford University Press, New York, 2007.

⁵⁰ Vezi despre Ioan Tzetzes și opera sa exegetică la N.G. WILSON, *Scholars of Byzantium*, London, 1996², pp. 190-196; Felix BUDELMANN, „Classical Commentary in Byzantium: John Tzetzes on Ancient Greek Literature“, în *The Classical Commentary*, (ed.) Roy K. GIBSON, Christina SHUTTLEWORTH KRAUS, Brill, 2002, pp. 141-169; și Baukje VAN DEN BERG, „John Tzetzes as Didactic Poet and Learned Grammarian“, în *DOP* 74 (2020), pp. 285-302.

⁵¹ Poemul *Istoriei* de Ioan Tzetzes urmat de comentariile sale a fost editat critic de Petrus Aloisius M. LEONE, *Ioannis Tzetzae Historiae*, Galatina, 2007².

⁵² Cf. Panagiotis A. AGAPITOS, „The Politics and Practices of Commentary in Komnenian Byzantium“, în *Byzantine Commentaries on Ancient Greek Texts, 12th–15th Centuries*, (ed.) Baukje VAN DEN BERG, Divna MANOLOVA, Przemysław MARCINIĄK, Cambridge, 2022, p. 46.

Dintre textele vechi erau comentate îndeosebi cele poetice, care, față de proză, aveau un vocabular aparte, variaua dialectal și, astfel, se deosebeau de dialectul atic, care stătea la baza limbii culte în Bizanț. Cel mai comentat poem, încă din secolul al X-lea, a fost *Iliada* lui Homer, care a cunoscut cele mai dezvoltate comentarii în secolul al XII-lea, nu doar în proză, ci și în versuri⁵³. Printre exegeții lui Homer din acest secol se numără și Sfântul Eustatie al Tesalonicului cu două comentarii masive la *Iliada* și *Odiseea*⁵⁴, care spre sfârșitul vieții va redacta și un comentariu la canonul iambic al Cincizecimii.

c. Exegeza biblică în secolele XI-XII

Pe lângă textele clasice și elenistice, bizantinii comentau, în mod firesc, și cărțile biblice, cu precădere *Psalmii* și Noul Testament, folosindu-se de tâlcuiri patristice anterioare. Astfel, spre sfârșitul secolului al XI-lea ia naștere un nou tip de exegeză, și anume *catenele* (în gr.: σειραι = „șiruri”), care sunt compilații din comentarii biblice ale exegeților din primele secole și, prin urmare, rareori oferă o interpretare originală⁵⁵. Catena este o înșiruire de tâlcuiri scurte pentru fiecare verset, decupate din operele mai multor scriitori. Cel mai reprezentativ autor al acestui tip de exegeză a fost Nichita al Heracleei (1060?-post 1117) cu catenele sale la *Psalmi*, la prorocii mari și la evangheliști.⁵⁶ Catenele sale au fost des folosite de Sf. Nicodim, îndeosebi în *Tâlcuirea sa la Psalmi*.

Cel mai strălucit exeget biblic din secolul al XI-lea a fost Teofilact al Bulgariei, cunoscut și azi prin comentariile sale la *Evangheliile* și la *Epistolele pauline*. Comentariile sale se deosebesc de cele ale lui Nichita prin faptul că alcătuiește o tâlcuire narativă, urmând omiliile exegetice ale Sfântului Ioan Gură de Aur.⁵⁷ Valoarea

⁵³ Vezi în acest sens o parafrază în versuri citadine la pasajul din *Iliada*, Cântul al 3-lea, versurile 71-186, editată de Ioannis VASSIS, „Iliadis Paraphrasis metrica. Eine unbekannte byzantinische Paraphrase der Ilias”, în *JÖB* 41 (1991), pp. 222-229.

⁵⁴ Vezi ediția critică la *Iliada* realizată de Marius Hendrikus VAN DER VALK, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis, Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes, ad fidem codicis Laurentiani editi*, 4 vol., Leiden, 1971-1987; și la *Odiseea*, de Douglas OLSON, Eric CULLHED (ed.), *Eustathius of Thessalonica, Commentary on the Odyssey*, vol. I, Brill, 2022. Despre modul de desfășurare a lecțiilor lui Eustatie vezi la Baukje VAN DEN BERG, „The wise Homer and his erudite commentator: Eustathios' imagery in the proem of the Parekbolai on the Iliad”, în *BMGS* 41 (2017), pp. 30-44.

⁵⁵ Cf. P.A. AGAPITOS, „The Politics”, p. 46.

⁵⁶ Nichita nu doar a preluat fragmente de la Părinți, ci le-a și prelucrat pe alocuri, cum se poate observa într-un citat folosit în *Eortodromion*, vol. I, *infra* p. 28, nota marginală. *Catenele la Psalmi* nu au fost editate niciodată, așteptându-și încă editorul modern. Vezi detalii cu bibliografie aferentă despre catenele lui Nichita al Heracleei la Bram ROOSEN, „The Works of Nicetas Heracleensis”, în *Byzantion* 69 (1999), pp. 135-138, precum și detalii biografice la pp. 138-143; vezi de asemenea și la Robert BROWNING, „The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century”, în *Byzantion* 33 (1963), pp. 15-17.

⁵⁷ Opera exegetică a lui Teofilact este cuprinsă în colecția PG 128-129. Pentru mai multe detalii despre tâlcuirile biblice, despre operă și despre viața lui Teofilact vezi la Ernest W. SAUNDERS, „Theophylact of

operei sale l-a convins pe Sfântul Nicodim să-i traducă *Tâlcuirea la Epistolele pauline* și să o mărească considerabil.⁵⁸ Un alt exeget din aceeași perioadă a fost monahul Eftimie Zigaben, care a redactat o tâlcuire la *Psalmi*, la cele patru *Evangelii* și la *Cântările lui Moise*.⁵⁹ Sfântul Nicodim a tradus și a adăugat *Tâlcuirea sa la Psalmi*⁶⁰, iar din cea la *Cântările lui Moise* s-a inspirat în cartea sa *Grădina harurilor*, tâlcuire la aceleași *Cântări ale lui Moise*⁶¹.

d. Exegeza canoanelor bisericești în secolul al XII-lea

Biserica a dobândit de-a lungul secolelor un bogat corpus de canoane, începând cu cele apostolice și încheind cu cele ale unor Sfinți Părinți⁶². În perioada dinastiei comnene, marcată de curentul exegetic și preocupată în mod aparte de dreptul canonic, unii exegeți de seamă ai vremii s-au aplecat și asupra acestor scrieri. Alexie Aristinós este primul exeget canonist din secolul al XII-lea. El a tâlcuit canoanele apostolice, ale Sinoadelor Ecumenice, ale Sinoadelor locale și ale Sfântului Vasile cel Mare.⁶³ Al doilea comentator este Ioan Zonarás, care, în diversitatea operei sale, a scris și o tâlcuire a canoanelor. Comentariul său este mult mai extins decât cel al lui Aristinos și recurge mai des la dreptul civil, însă izvoarele de bază ale comentariului său rămân cele din dreptul bisericesc.⁶⁴ Teodor Balsamon (1130/1140-1195/1198) este una dintre cele mai importante personalități bisericești din secolul al XII-lea. Opera lui este vastă, alcătuită în cea mai mare parte din scrieri juridice, a căror bază o reprezintă comentariile sale la canoanele bisericești. Față de ceilalți doi canoniști, Balsamon este cel mai extins în comentarii. Aplecarea sa cu precădere

Bulgaria as Writer and Biblical Interpreter“, în *Biblical Research*, vol. 2, Chicago, 1957, pp. 31-44. Despre viața sa vezi și la Dimitri BOLENSKY, *Six Byzantine Portraits*, Clarendon Press, Oxford, 1988, pp. 34-82.

⁵⁸ Vezi A. CORBU, „Principii hermeneutice” cu bibliografia aferentă (în curs de apariție).

⁵⁹ Opera exegetică a lui Eftimie este cuprinsă în colecția PG 123-126. Despre viața și opera sa vezi M. JUGIE, „La vie et les oeuvres d'Euthyme Zigabène“, în *Échos d'Orient*, vol. 15, Paris, 1912, pp. 215-225.

⁶⁰ ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΖΙΓΑΒΗΝΟΥ, ἈΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ἈΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐρμηνεία εἰς τοὺς ΠΝ΄ Ψαλμοὺς τοῦ προφητᾶνακτος Δαβὶδ*, vol. 1-3, Ed. Orthodoxos Kypseli, Tesalonic, 1983.

⁶¹ ἈΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ἈΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Κήπος χαρίτων*, Ed. Marias B. Rigopoulou, Tesalonic, 2012⁵.

⁶² Aceste canoane au fost retraduse recent în limba română și publicate bilingv: *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, studii introductiv, introduceri, note și traducere de Răzvan Perșa, 3 vol., Basilica, București, 2022².

⁶³ Tâlcuirea lui Aristinos a fost tradusă în limba română cu titlul *Îndreptarea legii*, la Târgoviște, în 1652, într-un număr de cel puțin 117 exemplare. Vezi detalii despre această ediție la Lăcrămioara MANEA, *Circulația cărții vechi românești (manuscrisă și tipărită) în spațiul nord-dobrogean*, Muzeul Brăilei/Editura Istros, Brăila, 2013, pp. 16 (n. 1), 55-57. Textul grecesc a fost editat critic de către Eleftheria Sp. PAPAGIANNI, Spyros N. TROIANOS, Ludwig BURGMANN și Kirill Maksimovič, *Alexios Aristenos: Kommentar zur Synopsis canonum*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2019.

⁶⁴ Vezi mai multe la Peter E. PIELER, „Zonaras als Kanonist“, în *Το Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα. Κανονικό, δίκαιο, κράτος και κοινωνία*, (ed.) N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ, Atena, 1991, pp. 601-620. Despre viața lui vezi la Ελένη ΚΑΛΙΣΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Το αγιολογικό και ομολητικό έργο του Ιωάννη Ζωναρά. Εισαγωγική μελέτη – Κριτική έκδοση*, în *Βυζαντινα*, vol. 60 (2013), pp. 3-17.

asupra dreptului civil îl plasează în poziția juristului, în comparație cu Zonaras, care este mai mult un teolog⁶⁵. Din tâlcuirile acestor trei canoniști Sfântul Nicodim s-a inspirat frecvent în lucrarea sa *Pidalion*.⁶⁶

e. Exegeza canoanelor melodice

În școlile din Bizanț, printre scrierile Antichității amintite mai sus, erau studiate încă de timpuriu și felurite texte de factură creștină, cum sunt poemele lui Grigorie Teologul, scrise în metru antic. Acestea erau studiate și comentate nu doar din cauza dificultății prozodiei și a lexicului homeric, ci și a conținutului profund teologic. Însuși Cosma Melodul a scris comentarii la aceste poeme⁶⁷. Nici cuvântările sale nu au scăpat atenției multor exegeți⁶⁸. De altfel, cuvântările și poemele lui Grigorie de Nazianz i-au inspirat adesea pe melozi, lucru pe care exegeții canoanelor țineau mereu să-l sublinieze⁶⁹. După ce canoanele melodice ale lui Ioan Damaschin și Cosma Melodul, scrise în prima jumătate a secolului al VIII-lea, au fost asimilate în cultul Bisericii și erau cunoscute pe dinafară de bizantini, datorită conținutului lor teologic consistent, precum și limbii literare în care au fost scrise⁷⁰, au început să fie, cu timpul, studiate și comentate la clasă, devenind astfel texte clasice⁷¹. Valoarea unică și irepetabilă a compozițiilor celor doi melozi era deja evidentă printre lexicografii bizantini la numai două secole de la pătrunderea lor în cult, după cum vedem într-o leamă din lexiconul de secol X al lui Suidas: „Canoanele melodice ale lui Ioan și Cosma n-au avut seamăn, și nici nu vor avea, până când viața de aici se va sfârși.”⁷² Aceeași apreciere a făcut-o și Leo Allatius

⁶⁵ Cf. Bernard STOLTE, „The Past in Legal Argument in the Byzantine Canonists of the Twelfth Century”, în *To Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα. Κανονικό, δίκαιο, κράτος και κοινωνία*, (ed.) N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΔΗΣ, Atena, 1991, p. 209. Despre Balsamon și comentariile sale, vezi consistentele informații ale lui Viktor TIFTIXOGLU, „Zur Genese der Kommentare des Theodoros Balsamon. Mit einem Exkurs über die unbekannten Kommentare des Sinaiticus gr. 1117”, în *To Βυζάντιο κατά τον 12ο αιώνα*, pp. 483-532. Comentariile celor trei canoniști au fost publicate în Γ.Α. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων*, Atena, vol. 2-4.

⁶⁶ ΝΙΚΟΛΗΜΟΥ ΑΓΙΟΠΕΙΤΟΥ, *Πηδάλιον*, Ed. Papadimitriou, Atena, 2003.

⁶⁷ Vezi *infra*, în partea a doua a studiului, p. lxxi.

⁶⁸ Exegetul cel mai cunoscut al cuvântărilor lui Grigorie a fost Nichita al Heracleei, despre care am vorbit mai sus. Vezi despre comentariile lui și bibliografia aferentă la B. ROOSEN, „The Works”, pp. 131-132.

⁶⁹ Vezi *infra*, în partea a doua a studiului, pp. lxxiii-lxxi.

⁷⁰ Vezi *infra*, în partea a doua a studiului, pp. lxxiii-lxxi.

⁷¹ Cf. Ph. A. DEMETRACOPOULOS, „The Exegeses”, p. 148; cf. Dimitrios SKREKAS, „Late Byzantine School Teaching Through the Iambic Canons and their Paraphrase”, în *Reading in the Byzantine Empire and Beyond*, (ed.) Teresa SHAWCROSS, Ida TOTH, Cambridge University Press, 2018, p. 377.

⁷² *Suidae Lexicon*, (ed.) Ada ADLER, Pars II (Δ-Θ), B.G. Teubner, Stuttgart, 1994, p. 649.

(1586-1669) după alte șase veacuri, pe lângă care enumeră și exegeții cei mai de seamă ai canoanelor, despre care vom vorbi mai jos:

„Canoanele melodice ale lui Ioan și Cosma până acum au fost incomparabile și nu vor admite nicio comparație, oricât va propăși viața noastră. De aceea, la tâlcuirea lor au asudat mințile unor bărbați deloc umili. Între ei, pe care eu însumi îi știu, au fost Ioan Zonaras, Teodor Prodromos, Marcu Eugenicul, și nu cel din urmă loc l-a dobândit aici episcopul nostru, Gheorghe al Corintului [Grigorie Pardos].”⁷³

Primele canoane melodice care au făcut obiectul exegezei, începând cu sfârșitul secolului al IX-lea, au fost cele iambice ale lui Ioan Damaschin, datorită vocabularului specific homeric și dublei lor prozodii⁷⁴, factori care au dus inevitabil la o sporire a dificultății de înțelegere⁷⁵. Astfel, se cerea ca cititorii și ascultătorii acestor poeme să aibă în primul rând o solidă cultură literară clasică, dublată de una teologică, pentru a le putea înțelege.

Până în secolul al XI-lea, aceste texte erau sporadic tâlcuite și folosite ca material de studiu în școli. Începând însă cu secolul al XII-lea, spiritul exegetic al acestuia a făcut ca studierea și comentarea canoanelor melodice să devină sistematică prin tâlcuiri integrale, făcute tropar cu tropar, nu doar în privința limbii, ci și a conținutului⁷⁶. Totodată, datorită limbii literare și a bogatului conținut teologic, studenții deprindeau pe baza acestor texte gramatica, sintaxa, lexicul și învățătura bisericească⁷⁷, astfel încât tâlcuirea lor a devenit lectură exegetică în Școala Patriarhală și în filialele acesteia⁷⁸.

⁷³ Leonis ALLATII, *Diatriba de Georgiis*, în Ioannis Alberti FABRICII, *Bibliotheca Graeca*, vol. XII, Ex officina Breitkopfio-Haertelia, Lipsiae, 1809, p. 124.

⁷⁴ Vezi despre structura lor *infra*, în partea a doua și a treia a studiului, pp. lxxviii, lxxxvii-lxxxviii.

⁷⁵ Cf. Paolo CESARETTI, „Introduzione storico-letteraria”, în *Supplementa Byzantina* (TU 10), De Gruyter, Berlin/München/Boston, 2014, pp. 174*-175*.

⁷⁶ Cf. Ph. A. DEMETRACOPOULOS, „The Exegeses”, pp. 146-147. De aceea Teodor Prodromos zice: „Dar fiindcă acest canon cuprinde multe istorii din Scriptura Veche și Nouă, se ascund totodată în el și multe dificultăți. Așadar, nu e ușor pentru cineva să-l poată înțelege dacă nu cunoaște fiecare istorie atât din Scriptura Veche, cât și din cea Nouă” (în traducerea Sfântului Nicodim, *Eortodromion*, vol. I, *infra* p. 26; cf. PRODROMI, *Commentarios*, p. 2.).

⁷⁷ Cf. D. SKREKAS, „Late Byzantine”, p. 378; cf. Wolfram HÖRANDNER, *Theodoros Prodromos, Historische Gedichte*, (Wiener byzantinistische Studien 11), Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena, 1974, p. 44.

⁷⁸ Școala Patriarhală datează din secolul al V-lea, iar în secolul al XII-lea ea ajunge centrul culturii bizantine, când predau profesori ca Nichita al Heracleei, Grigorie Pardos, Teodor Prodromos sau Eustatie al Tesalonicului. Ea pune la dispoziția studenților o pregătire profană solidă ca propedeutică pentru studiile teologice. Vezi pe această temă R. BROWNING, „The Patriarchal School”, în *Byzantion* 32 (1962), pp. 167-178.

După ce tâlcuirile serveau scopului didactic, treceau mai apoi printr-un proces de prelucrare în vederea publicării⁷⁹.

De aici înainte, timp de mai multe secole s-au scris nenumărate tâlcuiri la canoanele celor doi melozi, nu doar de către exegeții enumerați de Allatius, ci și de alți autori, în mare parte anonimi, fiindcă mereu se simțea nevoia unei noi explicări a acestora, pentru facilitarea înțelegerii lor de către majoritatea covârșitoare a contemporanilor, cărora le erau adresate⁸⁰. Acest lucru este certificat de numărul mare de manuscrise cu tâlcuiri, semnate sau anonime, redactate până în perioada bizantină târzie, aproape exclusiv la canoanele lui Cosma și Ioan⁸¹, de vreme ce alcătuirile altor imnografi, precum Roman Melodul, Ilie, Orestie, Iosif⁸², Teofan sau Gheorghe nu puneau probleme de înțelegere pentru contemporani.⁸³

Pe lângă exegeza la canoanele melodice a existat și o aplecare asupra unui alt tip de imne. În Tesalonicul bizantin din ultimele secole (XIII-XV), unii dascăli au fost preocupați de parafrizarea celor opt *Slave* ale Născătoarei-Învierii ale lui Ioan Damaschin de la stihoavna Vecerniei de sâmbătă seara, parafrază care este tot un fel de exegeză, după cum vom vedea mai jos. Aceste stihiri au fost parafrazate în versuri iambice dodecasilabice de trei autori: Ioan Pediasimos Pothos, Demetrios Staphidakes și Simeon al Tesalonicului. Parafrazele aveau menirea, cum arată Skrekas, să redea textul liturgic într-o formă adaptată pentru contemporani, fie la clasă în scop didactic, cum sunt parafrazele primilor doi, fie în biserică, în prelucrarea celui din urmă⁸⁴. Dacă folosirea în cult a acestor parafraze în metru profan, și nu bisericesc, pare neobișnuită la prima vedere, trebuie amintit că luminându-le lui Constantin Porfirogenetul, cântate la Utrenie, sunt o parafrază în versuri citadine a Evangheliilor Învierii. Însuși Sfântul Nicodim are o parafrază la Evanghelia Vecerniei din Duminica Paștilor în 40 de hexametri dactilici, în care, fără a trăda vocabularul *Iliadei*, îmbracă în straie homerice personajele biblice, care iau locul zeilor și eroilor din Grecia arhaică.⁸⁵

⁷⁹ Cf. Ph. A. DEMETRACOPOULOS, „The Exegeses”, p. 144.

⁸⁰ Cf. *Ibidem*, pp. 144; cf. A. KOMINES, „Γρηγορίου τοῦ Κορίνθου”, pp. 248-249.

⁸¹ Cf. KOMINH, *Γρηγόριος*, pp. 121-122; cf. Dimitrios SKREKAS, „Translations and paraphrases of liturgical poetry in late Byzantine Thessalonica”, în *Middle & late Byzantine poetry*, (ed.) Andreas RHOBY, Nikolaos ZAGKLAS, (*Byzantios. Studies in Byzantine History and Civilization* 14), Brepols, Turnhout, 2018, pp. 245-282.

⁸² Canonul său la Înălțarea Domnului a fost tâlcuit doar de Sf. Nicodim în *Eortodromion*, vol. II, pp. 289-328.

⁸³ Cf. Karl KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, München, 1897, p. 679.

⁸⁴ Vezi studiul asupra acestor parafraze și bibliografia aferentă la D. SKREKAS, „Translations”, pp. 245-282.

⁸⁵ Cf. Στεφάνου Έμμ. ΨΑΡΡΑ, „Περὶδιάβαση στο ὕμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτη”, în *Ναξιακά* 34 [72] (2009), pp. 43-45. Parafraza a fost editată prima dată, cuprinzând 33 de versuri, în ****Εγχειρίδιον περιέχον τὰ ἱσματικὰ ἐγκώμια καὶ τὸν Κανόνα τοῦ Ἑπιταφίου*, τὰ

Tradiția exegezei liturgice a evoluat, începând cu secolul al IX-lea, de la glose la parafraze și de la parafraze la tâlcuiuri extinse, evoluție care nu s-a întins pe o perioadă prea lungă de timp⁸⁶ și pe care o vom urmări mai jos împreună cu principalii exegeți ai canoanelor.

Teodosie Gramaticul sau tâlcuirea în glose la canoanele iambice

Despre acest Teodosie se cunosc puține lucruri. A trăit ca monah spre sfârșitul secolului al IX-lea în orașul Siracusa din Sicilia, insulă dominată cultural de Constantinopol timp de trei secole, până la cucerirea arabă din 878. Krumbacher⁸⁷ îi atribuie lui Teodosie și un tratat despre cum se alcătuiește un canon melodic, din care se păstrează doar un fragment editat de Bekker:

„Poemele melodice (τὰ ῥωματικά ποιήματα), adică cele psaltice (τὰ ψαλτικά), sunt poezie lirică (λυρική ποίησις). Însă poetul trebuie să fie experimentat în muzică pentru a melurghisi bine poemele (ἵνα μελίξῃ καλῶς τὰ ποιήματα). De pildă, dacă cineva vrea să compună un canon, mai întâi trebuie să melurghisească irmosul, după care să adauge troparele ținând același număr de silabe și aceleași accente ca în irmos, atingându-și astfel scopul.”⁸⁸

Teodosie a rămas în istorie datorită unei scrisori adresate diaconului Leon despre căderea Siracuzei, în care îi descrie acestuia circumstanțele evenimentului⁸⁹.

ἐν τῷ Τριῳδίῳ τετυπωμένα, ἐπιμελῶς ἤδη διορθωθέντα, μετὰ καὶ τοῦ ἀναστασίου κανόνος τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας τοῦ Πάσχα, Tipografia Patriarhiei de Constantinopol, 1800, pp. 47-48. A fost publicată după un an în 40 de versuri, dintre care primele 7 nu-i aparțin lui Nicodim, în ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΠΟΥ, *Ἐγχειρίδιον Συμβουλευτικόν*, [Viena], 1801, pp. 300-301. Cele 33 de versuri din prima ediție au fost publicate și de Ἀθ. Ι. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ, „Ἀνέκδοτα χειρόγραφα τῆς ἐταιρείας «Ὁρθοδος»“, în *Ἑπετηρίς*, Atena, 1901, pp. 155-156. Această parafrază, fiind cântată la Vecernia din Duminica Paștilor în anul 1991, la o mănăstire din Patmos, l-a impresionat pe elenistul francez Jean-Jaques Richard, care i-a dedicat apoi un amplu studiu filologic: Jean-Jaques RICHARD, „L'apparition du Christ ressuscité aux disciples, paraphrase versifiée du récit évangélique composée en dialecte homérique par le bienheureux Nicodème l'Athonite“, în *Υδωρ ἐκ Πέτρας* XII-XVI (2000), pp. 631-663. O traducere a acestei parafraze va fi publicată în Sfântul NICODIM AGHIORITUL, *Grădina harurilor*, în pregătire la Ed. Sf. Nectarie.

⁸⁶ Cf. Fausto MONTANA, „Introduzione“, în GREGORIO, *Esegesi*, p. 1.

⁸⁷ Cf. K. KRUMBACHER, *Geschichte*, p. 695.

⁸⁸ Immanuelis BEKKER, *Anecdota Graeca* 3, Berolini, 1821, p. 1167. Vezi o analiză pe marginea acestui fragment la Edmond BOUVY, *Poètes et Mélodes – Étude sur les origines du rythme tonique dans l'hymnographie de l'Église grecque*, Nîmes, 1886, pp. 270-273.

⁸⁹ Cf. Gregorio DE ANDRÉS, „Carta de Teodosio el Gramático (s. IX) sobre el léxico de los cánones de San Juan Damasceno según el Códice Complutense «Villamil N° 30»“, în *Emerita* 41 (2/1973), p. 379. Vezi un studiu despre această scrisoare, textul grec, păstrat incomplet, și o traducere latinească la Carlo Oreste ZURETTI, „La Espugnazione di Siracusa nell'880. Testo greco della lettera del monaco Teodosio“, în *Centenario della nascita di Michele Amari*, vol. I, Stabilimento Tipografico Virzì, Palermo, 1910, pp. 165-173.

SFÂNTUL NICODIM
AGHIORITUL

EORTODROMION

SAU
TÂLCUIRE LA CANOANELE
SĂRBĂTORILOR ÎMPĂRĂTEȘTI

Volumul 2

Traducere, note, anexe și indici
Ilie Stănuș

SF. NICODIM

CUPRINS

TÂLCUIRE LA CANONUL DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE JOI	7
TÂLCUIRE LA TRICÂNTAREA DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE VINERI	61
Precuvântare la Canonul din Sâmbăta Mare	89
TÂLCUIRE LA CANONUL DIN SÂMBĂTA MARE	92
Precuvântare la Canonul Paștilor	163
TÂLCUIRE LA CANONUL DIN SFÂNTA ȘI MAREA DUMINICĂ A PAȘTILOR	165
Precuvântare la Canoanele Înălțării	225
TÂLCUIRE LA PRIMUL CANON AL ÎNĂLȚĂRII	229
TÂLCUIRE LA AL DOILEA CANON AL ÎNĂLȚĂRII	289
Precuvântare și, totodată, tâlcuire la acrostihul Canonului Cincizecimii	341
TÂLCUIRE LA CANONUL ÎN PROZĂ AL CINCIZECIMII	345
TÂLCUIRE LA CANONUL IAMBIC AL CINCIZECIMII	389
Precuvântare la primul Canon al Schimbării la Față	449
TÂLCUIRE LA PRIMUL CANON AL SCHIMBĂRII LA FAȚĂ	451
Precuvântare la al doilea Canon al Schimbării la Față	509
TÂLCUIRE LA AL DOILEA CANON AL SCHIMBĂRII LA FAȚĂ	511
Precuvântare la Canoanele Adormirii	555
TÂLCUIRE LA PRIMUL CANON AL ADORMIRII NĂSCĂTOAREI DE DUMNEZEU	558
TÂLCUIRE LA AL DOILEA CANON AL ADORMIRII NĂSCĂTOAREI DE DUMNEZEU	609

ANEXE ȘI INDICI

Scrisori de validare critică a <i>Eortodromionului</i> și alte texte	647
Selecții de tâlcuiuri la tropare de la Grigorie Pardos și Teodor Prodromos	659
Dicționar de autori mai puțin cunoscuți	665
1. Indice scripturistic	673
2. Indice patristic și clasic	687
3. Indice tematic	695

TÂLCUIRE LA CANONUL DIN SFÂNTA ȘI MAREA ZI DE JOI

FACERE A SFÂNTULUI COSMA

dar mai întâi la

Acrostih

La Joia Mare un imn mare voi cânta.

Oricine poate să-și dea seama care este scopul acestui acrostih, odată ce sfințitul melod a scris pentru Lunea Mare, Marțea Mare și Miercurea Mare doar tricântări și dicântări, pe când la Joia Mare a melurghisit un canon întreg, drept care și imnul adus ei, adică acest canon, îl numește mare. De ce la celelalte zile, adică la Lunea Mare, la Marțea Mare și la Miercurea Mare, poetul a alcătuit doar cântări mici, adică tricântări și dicântări, iar la aceasta a alcătuit un canon întreg și mare? Pentru că acelea sunt zile de ajunare și nu se face nici Liturghie deplină, ci doar Liturghia Darurilor mai înainte sfințite. Deci așa cum celelalte zile de ajunare din Postul Mare au fost cinstite de sfințiii poeți, adică de Teodor Studitul și de Iosif al Tesalonicului, fratele său, tot așa și aceste zile, fiind zile de ajunare, au fost cinstite de către ierarhul Cosma doar cu tricântări. Însă Joia Mare, fiind deasupra zilelor de ajunare și numărându-se printre zilele de sărbătoare (căci așa cum în acele zile se face Liturghie deplină, tot așa se face și în aceasta); datorită deci acestor privilegii, a fost cinstită cu un canon întreg. Sau și pentru că în Joia Mare au avut loc Cina cea de Taină și dumnezeiasca Spălare, care au mult material ce nu ar fi încăput în strâmtimea unei tricântări, drept care poetul a alcătuit melodic un canon întreg, ca să aibă larghețe și să cuprindă în el toate cele ale sărbătorii și să nu lase nimic nepus pe melodie.

Privitor la picioarele metrice din versul iambic al acrostihului, gramaticienii au o îndoială, fiindcă unii învinuiesc acest vers iambic de lipsă de măiestrie, pentru că la al doilea picior, adică la $\kappa\alpha$ și $\pi\epsilon\mu$, $\kappa\alpha$ e folosit ca silabă scurtă, pe când ea este lungă prin natură; iar la al șaselea picior, la $\alpha\delta\omega$,

îl folosește pe α ca vocală scurtă, pe când de fapt e lungă. Și astfel face din aceste două picioare spondei, iar nu iambi, lucru care trece peste canoanele versurilor iambice, în care piciorul al doilea și al șaselea nu devin niciodată spondei, ci doar iambice sau pirice¹. Însă alții, printre care și Teodor, iau apărarea poetului și spun că a făcut asta ca o licență poetică².

Așa cum poetul Homer și bucolicul Teocrit Sicilianul folosesc vocalele lungi drept scurte și vocalele scurte drept lungi, tot așa și sfințitul Cosma, fiind poet, a avut libertatea de a folosi aceste două vocale lungi, pe ηα și pe α, în loc de scurte. Le-a folosit astfel fiindcă s-a silit să cuprindă în acest iamb următorul înțeles: „Joia Mare o cinstesc printr-un imn mare.“ Dar văzând că era greu să cuprindă în mod deplin acest înțeles și să respecte și rigorile metrice, a preferat ce era mai important și a lăsat laoparte ce era mai puțin important, adică rigoarea metrică. De altfel, α de la ᾠδω poate deveni scurt dacă îl înlăturăm pe ι subscris, care îl diftonghează și-l face să fie lung. Tot așa e și cu ᾠεῖ, dacă ι subscris este înlăturat, ᾠ devine scurt, așa cum lucrul acesta se practică în foarte multe locuri la metricieni.

Cântarea 1. Glasul al 2-lea plagal. Irmos

Cu ceea ce a fost tăiat se taie Marea Roșie, iar adâncul cel hrănit cu valuri se usucă, același făcându-se totodată trecere celor fără de arme și mormânt celor preaintrarmați. Și cântare plăcută lui Dumnezeu se cânta: Cu slavă S-a proslăvit Hristos, Dumnezeuul nostru.

În acest irmos al cântării întâi, sfințitul melod se referă la minunea petrecută în Marea Roșie, așa cum innografi au obiceiul de a se referi la ea în irmosul cântării întâi. Prin urmare, povestește această minune, zicând: Marea Roșie cea netăiată a fost tăiată cu *ceea ce a fost tăiat*, adică cu toiagul lui Moise, care a fost tăiat din copac, deoarece toiagele, pentru a fi făcute, sunt tăiate din copaci și din pomi. Așadar, Marea Roșie, care până atunci fusese netăiată și nedespărțită, a fost tăiată și despartită, iar adâncul mării, care mereu năștea valuri, a fost uscat și s-a făcut loc tare, în timp ce apele s-au despicat și s-au făcut perete de-a dreapta și de-a stânga, precum

¹ Picior de vers antic, alcătuit din două picioare scurte, opus spondeului, care e alcătuit din două picioare lungi.

² Vezi despre prozodie și această licență metrică în Introducere, vol. I, pp. lxxxi-lxxxiii.

s-a scris. Drept care același adânc al mării, prin despicarea apelor și uscarea pământului, li s-a făcut israeliților lipsiți de carele de război cale uscată, pe care au străbătut-o cu picioarele, iar egiptenilor înarmați cu care li s-a făcut *mormânt*, pentru că marea s-a întors înapoi și i-a înecat. Acest irmos poate fi înțeles și cu referire la neprihănitul trup al Cuvântului Dumnezeu și Om și la pătimirea Lui, pentru că prin trupul dumnezeiesc și ipostatic al Domnului, care *a fost tăiat*, adică chinuit și răstignit, cu toiagul crucii, a fost tăiată și despărțită marea cea roșie și sângeroasă a păcatului, iar adâncul morții a fost despicat. Nouă, celor binecinstitori, ni s-a făcut trecere înlesnită, iar egiptenilor demoni li s-a făcut mormânt și pieire. Mai notăm pentru cititori că, în multe ediții, în loc de *cu ceea ce a fost tăiat* (τμηθείση) e scris *ceea ce a fost tăiat* (τμηθείς), lucru care e limpede că e greșit³.

cf. Ieș. 14, 22

Tropar

52, 3

Cea a toate pricinuitoare și dătătoare de viață, Înțelepciunea nemărginită a lui Dumnezeu Și-a zidit casă din Maică curată și neispită de bărbat, căci îmbrăcându-Se cu templu trupesc, cu slavă S-a proslăvit Hristos, Dumnezeuul nostru.

Fiindcă înțeleptul Solomon a cerut de la Dumnezeu înțelepciune și cunoaștere și a primit mai mult decât toți ceilalți oameni, care au trăit din veci pe pământ, cum el însuși zice, laudă această înțelepciune în toate scrierile sale și îi vestește faptele și folosul pe care îl aduce acestei vieți; acest lucru îl știu toți cei care i-au citit cărțile. Dar privitor la cuvântul pe care l-a spus în Proverbe: „Înțelepciunea și-a zidit sieși casă și pe șapte stâlpi a întărit-o; jertfele și le-a înjunghiat și vinul și l-a dres în pahar, masa și-a gătit-o și pe robii ei i-a trimis ca să cheme cu înaltă vestire la pahar, zicând: [...] Veniți, mâncați pâinea mea și beți vinul pe care l-am dres vouă!” Acest cuvânt, zic, dumnezeieștii Părinți, îndeosebi Grigorie Teologul și cel al Nyssei, nu încuviințează că s-a spus despre înțelepciunea de jos, cea văzută printre fapte, care e o lucrare (ἐνέργεια) fințială a lui Dumnezeu, dar care este lipsită de ipostas și nu e fință*, ci se referă la Înțelepciunea

cf. Eccl. 1, 16

Pilde 9, 1-5

cf. Cuv30, 2,
PG 36, 105A

cf. CEun III, 1, 4
PG 45, 580D

³ Participiul masculin în nominativ τμηθείς, *ceea ce a fost tăiat*, se pare că a fost acordat de către copiști cu πόντος, „mare”, înțelegându-se astfel: „marea care a fost tăiată se taie”, pe când, de fapt, acest participiu se referă la toiag (ὄψιδος) și este acordat la genul feminin, în cazul dativ cu valoare instrumentală: mijlocul prin care se realizează un lucru.

* Merită să ne întrebăm de ce unii Părinți și teologhisitori dogmatizează spunând că

ipostatică, primă și creatoare a toate, Care este Însuși Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, și despre El cred ei că se proroceste aici.

Așadar, acest ierarh Cosma sporit în cele dumnezeiești, urmându-i pe dumnezeieștii Părinți, s-a inspirat din cuvântul de mai sus al lui Solomon și îl potrivește, în chip iscusit, cu această zi, când Înțelepciunea adevărată și nemărginită a lui Dumnezeu, adică Fiul Unul-Născut al Tatălui, săvârșește Cina cea de Taină și le dă credincioșilor Preasfântul Său Trup și Sânge, și cu ele le hrănește sufletele și trupurile. Ia seama, cititorule, la înțelepciunea sfințitului melod: întrucât cuvântul de mai sus al lui Solomon e lung și nu putea fi cuprins în unul sau două tropare, l-a împărțit, cu pricepere, în multe și felurite părți; în troparul de față se referă doar la aceste cuvinte: „Înțelepciunea și-a zidit sieși casă” și zice așa: Cauza creatoare și țiitoare a toată făptura, Care dă viață tuturor făpturilor pătașe vieții, și *Înțelepciunea nemărginită* în raport cu începutul și sfârșitul timpului (căci e fără început și fără sfârșit); deci Această Înțelepciune ipostatică a Tatălui, Cuvântul Unul-Născut al lui Dumnezeu, Și-a zidit Sieși casă, adică neprihănitul trup pe care l-a luat din preaneprihănitul sânge al preacuratei Maicii Sale neispitite de bărbat.

Pilde 9, 1

Apoi, numind *casă* trupul dumnezeiesc și ipostatic al Domnului, potrivit cuvintelor lui Solomon, și socotind că cuvântul „casă” nu se referă în sens propriu la Dumnezeu, căci doar oamenilor le este propriu să locuiască în case, pe când Dumnezeu – dacă putem spune că locuiește undeva – locuiește doar în templu, nu într-o simplă casă; deci fiindcă melodul numise *casă*

Dumnezeu are o singură ființă (οὐσία) și trei ipostasuri (ὑποστάσεις), iar despre lucrările (ἐνέργειαι) lui Dumnezeu spun că nu sunt nici ființe și nici ipostatice, pe când dumnezeiescul Grigorie al Tesalonicului, în cuvântul către mitropolitul Enosului, le numește „ființe” (οὐσίαι). Zice așa, cuvânt cu cuvânt: „După mintea cea multă și cu adevărat mișcată de Duhul a sfinților Părinți, cineva ar putea numi «ființă», în chip bine-cinstitor, orice lucrare a lui Dumnezeu” [EpD 17, III 2, p. 389]. Ce să zicem, așadar, ca să dezlegăm această nedumerire și să armonizăm cugetele sfinților teologhisitori? Că ceilalți teologhisitori nu au numit „ființe” lucrările lui Dumnezeu, comparându-le cu ființa mai presus de ființă a lui Dumnezeu, din care acestea izvorăsc ca lucrări ființiale și nedespărțite ale ei, pe când dumnezeiescul Grigorie compară aceste lucrări nu cu ființa cea una și mai presus de ființă a lui Dumnezeu, din care izvorăsc ele, ci cu făpturile, care sunt rezultate ale lucrărilor dumnezeiești. Căci dacă aceste făpturi sunt și se numesc „ființe”, atunci cu cât mai mult lucrările lui Dumnezeu, care dau ființă făpturilor, sunt și se numesc astfel? Poate că numește „ființe” lucrările lui Dumnezeu deoarece sunt ființiale și nedespărțite de ființa dumnezeiască, pentru că și cele ființiale sunt numite „ființe”, iar cele naturale – „natură”, după cum zicem: „Bunătatea lui Dumnezeu este natură” (adică naturală).

trupul dumnezeiesc și ipostatic, ceea ce a numit mai sus *casă*, mai jos numește *templu*, urmând Domnului, Care zice despre trupul Său: „Pot dărâma templul lui Dumnezeu și-n trei zile îl voi ridica. [...] Căci zicea de templul trupului Său.“ De aceea imnograful a spus: *îmbrăcându-Se cu templu trupesc*, adică purtând trup Hristos, Dumnezeul nostru, *cu slavă S-a proslăvit* în el. Așa ziceau și cei trei tineri teologhisitori: „Binecuvântat ești în templul sfintei Tale slave“ (adică în trupul omenesc luat asupra-Ți, care a fost prefăcut în templu prin slăvita Ta dumnezeire).

cf. In. 2, 19-21

Ode 7, 30/
Dan. 3, 53

Tropar

*În Taine călăuzind pe prietenii Ei, gătește masa de suflet hrănitoare,
iar paharul ambroziei îl dregă celor credincioși Înțelepciunea cea cu adevărat
a lui Dumnezeu. Să ne apropiem cu bună-cinstire și să strigăm: Cu slavă
S-a proslăvit Hristos, Dumnezeul nostru.*

În troparul de mai sus, melodul ne-a arătat Înțelepciunea ipostatică a lui Dumnezeu zidindu-Și casă, iar acum, în cel de față, ne arată aceeași Înțelepciune pregătind masă, urmând cuvintelor lui Solomon spuse mai sus. De aceea și zice că Înțelepciunea cea adevărată și ipostatică a lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, pregătește masă care hrănește sufletele credincioșilor: pâinea, adică Preasfântul Său Trup, pusă înainte spre mâncare, și sângele Său cel de viață dătător și neprihănit, adevăratul pahar al ambroziei (adică al nemuririi), pe care îl toarnă pentru a bea din el creștinii credincioși. De ce Domnul pregătește această masă *de suflet hrănitoare*? Ca să-i călăuzească în taine (μυσταγωγῆση) pe prietenii și pe ucenicii Săi, adică să îi înalțe la o contemplație și la o cunoaștere mai tainice prin elementele văzute ale Tainelor. Sau oare nu este o lucrare legată de o mistagogie deplină și preainaltă când Domnul le dă ucenicilor pâine și le zice: „Acesta este Trupul Meu“? Sau când le dă să bea vin și le zice: „Acesta este Sângele Meu“? Negreșit că da. Așadar, și noi, toți cei care nu avem nicio opreliște din partea sfintelor canoane, să ne apropiem de această masă *de suflet hrănitoare*, pe care ne-a pregătit-o Înțelepciunea cea adevărată a lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru Iisus Hristos, Cel dulce la faptă și la nume. Dar să ne apropiem *cu bună-cinstire* și cu credință, iar nu ca Iuda, cu necinstire și fără credință, și să strigăm: *Cu slavă S-a proslăvit Hristos, Dumnezeul nostru.*

Mt. 26, 26

Mt. 26, 28

Zice și dumnezeiescul Grigorie al Tesalonicului: „Să ne facem, așadar, pe noi înșine vrednici prin pocăință sau, mai bine zis, să ne aducem pe noi înșine, prin faptele pocăinței, înaintea Celui care poate să ne facă din nevrednici vrednici. Și astfel să ne apropiem cu nădejde și credință nerușinată, privind nu la ceea ce se vede, ci la cele nevăzute, pentru că această pâine este ca o catapeteasmă care ascunde înlăuntru dumnezeirea. Iar dumnezeiescul Pavel, arătând aceasta, a zis: «Calea cea nouă și vie pe care El, pentru noi, a deschis-o prin catapeteasmă, adică prin Trupul Său», și prin care viețuirea noastră este ridicată la ceruri, fiindcă această pâine se află acolo. Iar apoi intrăm în cea cu adevărat Sfânta Sfințelor, prin aducerea întru curăția Trupului lui Hristos. «Să ne apropiem, așadar, fraților, cu inimă curată, întru deplinătatea credinței.» De aceea sunt numite «Taine», pentru că nu sunt doar ceea ce e văzut, ci sunt și ceva duhovnicesc și de negrăit. De aceea Domnul a zis: «Duhul este cel ce dă viață; trupul nu folosește la nimic.» Dacă te uiți doar la ceea ce se vede, n-o să-ți folosească la nimic; dar dacă te uiți la duh, adică te uiți în chip duhovnicesc la însăși pâinea pusă înainte, vei fi făcut viu prin cuminecare. [...] De aceea, fraților, să ne curățim mai întâi trupul, gura și cugetul și să ne apropiem cu conștiință bună și curată. Căci dacă arămarii, fierarii și aurarii, înainte de a topi aurul, argintul sau altceva asemănător pe aramă, curăță murdăria prin răzuire, urmând ca după aceea să lipească, prin cositorire, ornamentul înflorat, cu cât mai mult noi, cei ce urmează să ajungem ca aurul sau, mai bine zis, să ne îndumnezeim, trebuie și mai mult să ne curățim pe noi înșine de orice murdărie a trupului sau a duhului? Căci nu ne luminăm doar în afară, ca arama cositorită, ci și în toate cele dinlăuntru. Așadar, să ne apropiem după ce ne-am curățit până și petele din adâncul sufletului, fiindcă așa vom ajunge la mântuire.“

Evr. 10, 20

cf. Evr. 10, 22

In. 6, 63

*cf. Om56, 8-9, 6,
ΠΠΣ 6, pp. 607-608*

Tropar

*Să auzim toți credincioșii cum Înțelepciunea cea nezidită și născută
a lui Dumnezeu ne cheamă cu înaltă vestire, căci strigă: Gustați și, cunoscând
că bun sunt Eu, strigați: Cu slavă S-a proslăvit Hristos, Dumnezeuul nostru.*

52, 5

Si în acest tropar minunatul melod se referă la cuvântul lui Solomon pe care acesta l-a filozofat despre Înțelepciunea ipostatică a lui Dumnezeu. De aceea, preluând doar această parte care zice: „pe robii ei i-a trimis ca să cheme cu înaltă vestire la pahar“, și întorcându-se apoi spre popor, zice așa: *Să auzim toți credincioșii creștini cum Înțelepciunea cea nezidită și*

Pilde 9, 3

născută (ἐμφύττον) a lui Dumnezeu, adică pe Fiul Său Unul-Născut, Care ne cheamă la ospățul duhovnicesc și nemuritor al dumnezeieștilor Taine. Strigă ca dintr-un loc înalt și la vedere și zice: *Gustați* din mâncărurile și băuturile duhovnicești puse de Mine înainte și, cunoscând după gustarea și cercarea din ele cât de bun și de dulce sunt Eu, strigați: *Cu slavă S-a proslăvit Hristos, Dumnezeuul nostru*. Aceste cuvinte au fost inspirate de la scriitorul de psalmi David, care zice: „Gustați și vedeți că bun este Domnul.“

Ps. 33, 9

A spus și Grigorie al Tesalonicului: „O, minune! Ce măreție a dragostei pe care Dumnezeu a revărsat-o cu îmbelșugare asupra noastră! Ne-a renăscut în Duh și am ajuns un singur duh cu El, așa cum zice Pavel: «Iar cel ce se lipește de Domnul este un singur duh cu El.» Deci, ca să fim una cu El, nu numai cu duhul, ci și cu trupul, carne din carnea Sa și os din oasele Sale, ne-a dăruit unirea cu El prin pâinea aceasta. [...] Prin urmare, acolo spune că se va alipi [bărbatul cu femeia] și va fi un singur trup, dar nu și un singur duh. Noi însă nu numai că ne alipim, ci ne și amestecăm cu Trupul lui Hristos prin împărtășirea cu această pâine dumnezeiască; și nu numai că devenim un singur trup, ci și un singur duh. Vezi că măreția covârșitoare a dragostei lui Dumnezeu pentru noi se înfăptuiește și se arată prin dăruirea acestei pâini și a acestui pahar?“ Și iarăși: „Ne-a legat și ne-a unit cu El, precum mirele cu mireasa, prin împărtășirea cu acest Sânge, făcându-Se un singur trup cu noi. Dar S-a făcut și Tată al nostru prin Dumnezeiescul Său Botez și ne hrănește la sânul Său, așa cum maica plină de dragoste își hrănește pruncii sugari. Dar mult mai măreț și mai presus de minte este că ne hrănește nu doar cu Sânge în loc de lapte, ci și cu propriul Său Trup; și nu doar cu Trup, ci și cu Duh.“

1 Cor. 6, 17

cf. Fc. 2, 23

Om56, 11,
ΓΠΣ 6, p. 610

Om56, 9-10,
ΓΠΣ 6, pp. 609-610

Cântarea a 3-a. Irmos

*Domn fiind a toate și Dumnezeu Ziditor, zidirea cu Tine ai unit-o sărăcind,
Cel nepătimitor; și Tu Însuși fiind Paștile, pe Tine Te-ai pus înainte celor pentru
care aveai să mori*, strigând: Mâncați Trupul Meu și întru credință veți fi întăriți!*

După ce melodul a vorbit mai sus despre vestirea făcută de Înțelepciunea ipostatică a lui Dumnezeu cu care ne-a chemat la ospățul duhovnicesc al Tainelor, acum înfățișează aici și cuvintele acestei vestiri. Care sunt acestea?: „Cel care este smintit să se abată pe la mine! Iar

* Așa este scris acest tropar și la Teodor, și la tâlcuitorul anonim: la persoana a doua. Dar

Pilde 9, 4-5

Mt. 26, 26-28

1 Cor. 5, 7

Ode 3, 1/1 Împ. 2, 1

Ps. 103, 15

Om56, 11-13,
ГНЗ 6, pp. 610-611

celor lipsiți de minte le-a zis: Veniți, mâncați pâinea mea și beți vinul pe care l-am dres vouă!“ Apoi îmbină cuvintele lui Solomon cu cuvintele din Evanghelie pe care Domnul le-a rostit apostolilor la Cina cea de Taină: „Lu-ați, mâncați, acesta este Trupul Meu“ și: „Beți dintru acesta toți, acesta este Sângele Meu.“ Îmbinând deci aceste cuvinte în troparul de față, zice așa: O, Hristoase Împărate, Tu, Care ești Stăpânul și Domnul tuturor lucrurilor, Ziditorul și Dumnezeuul tuturor fapturilor create de Tine, sensibile și inteligibile, nepătimitor și bogat fiind cu dumnezeirea, în zilele cele de pe urmă din deplină iubire de oameni ai sărăcit prin această frământătură zidită, adică prin firea noastră cea omenească, pe care ai unit-o cu Tine, anume cu dumnezeiescul Tău ipostas, în chip neschimbat și nealterat.

Așadar, Tu, Care ești *Paștile* cel adevărat, cum strigă apostolul: „Căci Hristos, Paștile nostru, S-a jertfit pentru noi“, *Te-ai pus înainte*, adică Te-ai pus pe Tine Însuși pe masă apostolilor și tuturor oamenilor, *celor pentru care aveai să mori*. Ca Dumnezeu și Ziditor, ești numit Jertfitor și Preot, pentru că Tu Te-ai pus pe Tine Însuși înainte; iar ca om și zidire, ești numit jertfă și ofrandă, pentru că Tu ai fost și Cel pus înainte. Ce ai rostit atunci? Mâncați Trupul Meu, și prin această mâncare veți fi întăriți prin credința, dragostea și prietenia cu Mine. Ce altceva este mai atrăgător spre dragostea și credința în Dumnezeu decât să te împărtășești, continuu și cu pregătire cuvenită, cu Preasfântul Trup al preadulcelui Mântuitor? Melodul a spus *veți fi întăriți* ca să arate că această cântare e a prorociței Ana, care a zis: „Întăritu-s-a inima mea întru Domnul.“ De notat că doar dăruirea pâinii, adică a Trupului Domnului, este înfățișată în troparul de față, nu și dăruirea paharului, adică a Sângelui Său dătător de viață. De aceea și verbul „a întări“ este potrivit și mai propriu. Dacă David a spus despre pâinea simplă: „Pâinea inima omului o întărește“, cu cât mai mult pâinea aceasta prefăcută în preacuratul și de viață făcătorul Trup al Domnului întărește inima și sufletul celui care se împărtășește cu ea?

Și dumnezeiescul Grigorie al Tesalonicului a spus aceste cuvinte iscusite despre împărtășirea cu dumnezeieștile Taine: „Îndemnându-ne [Domnul] spre un dor mai mare și dându-ne plinătatea dorului, nu doar ca fiecare

în Triodurile tipărite este scris la persoana a treia astfel: *Domn fiind a toate și Dumnezeu Ziditor, pe cel zidit* [adică pe Adam sau pe om] *cu Sine l-a unit sărăcind Cel nepătimitor; și El Însuși fiind Paștile, pe Sine S-a pus înainte celor pentru care avea să moară și celelalte.*

să-L vedem, ci să-L și atingem, să ne desfătăm de El, să-L aducem în inimă și să-L ținem în noi înșine, în înseși măruntaiele noastre, zicând: Veniți de mâncați Trupul Meu, beți Sângele Meu, cei ce râvniți la viața veșnică, pentru a nu fi doar după chipul lui Dumnezeu, ci și dumnezei și împărați veșnici și cerești, înconjurându-Mă pe Mine, Împăratul și Dumnezeul cerului; ca să fiți înfricoșători pentru demoni și minunați pentru îngeri, fi iubiți ai Tatălui ceresc, pururea vii, mai frumoși decât fiii oamenilor, lăcaș plăcut al Treimii Preaînalte. [...] În acest Sânge se află mult și negrăit folos. Acesta din învechiți ne face noi și din vremelnici, veșnici; ne înveșnicește și ne face pururi verzi, asemenea pomilor răsați lângă izvoarele apelor Dumnezeiescului Duh, din care se culege rod spre viață veșnică. Fiindcă din rai ieșea un izvor, însă unul sensibil, și uda fața pământului, revărsând râuri sensibile; din această Sfântă Masă însă, pe care Hristos, potrivit psalmului, ne-a gătit-o nouă împotriva demonilor și patimilor care ne necăjesc, iese un izvor ce revarsă izvoare inteligibile, care adapă suflete, care înalță până la ceruri și care întoarce privirile îngerilor spre frumusețea în care se vede lămurit înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri, îndemnându-i să-și dorească a privi spre cele dăruite nouă prin acest Sânge.“

cf. Ps. 44, 3

cf. Ps. 1, 3

cf. Ps. 22, 5

cf. Ef. 3, 10

cf. 1 Ptr. 1, 12

Tropar

Paharul Tău izbăvitor al întregului neam muritor, Bunule, l-ai dat ucenicilor Tăi să bea, umplându-i de veselie; căci Tu pe Tine Însuți Te-ai slujit, strigând: Beți Sângele Meu și întru credință veți fi întăriți.

Fiindcă în troparul de mai sus melodul s-a referit doar la dăruirea pâinii, adică a Trupului Domnului, în troparul de față se referă la dăruirea vinului, adică a Sângelui dătător de viață al Domnului, despre care și Solomon a spus în chip profetic: „Beți vinul pe care l-am dres vouă“, iar Domnul a zis în chip adevărat: „Beți dintru acesta toți [adică din pahar], acesta este Sângele Meu, al Legii celei Noi, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor.“ De aceea numește aici *izbăvitor* (ῥύσιον) paharul sângelui neprihănit, adică răscumpărarea întregului neam omenesc. Cuvântul acesta a fost împrumutat de la Grigorie Teologul, care, în poemele sale eroice, a spus despre împărătescul sânge astfel: „Izbăvitor de străvechile patimi, a lumii spășire [adică răscumpărare].“ Prin urmare, preluând me-lurgul cuvântul de acolo, zice către Mântuitorul Hristos astfel: O, Stăpâne,

Pilde 9, 5

Mt. 26, 27-28

PDogm 9, 81,
PG 37, 463A

Cel ce ești bun prin fire și mai presus de bunătațe!, Tu ai dat să bea paharul cel *izbăvitor* pentru neamul omenesc, adică Sângele Tău dătător de viață, pentru că prin cuvântul „pahar” se referă la sângele din pahar, arătând, prin sinecdocă, întregul în locul părții. Cui ai dat să bea? Ucenicilor Tăi la Cina cea de Taină, *umplându-i de veselie* duhovnicească. Veselia se potrivește cu paharul și cu dregerea lui, pentru că inima celui care bea vin cu măsură se înveselește. De aceea David a spus: „Vinul veselește inima omului”; de aceea și Solomon poruncește să se dea vin celor îndurerați, pentru că le poate da bucurie: „Băutura tare să le dați celor cuprinși de mâhnire și vin de băut celor ce sunt în dureri.” Iar Sirah a zis: „Vinul și muzica învesolesc inima.” Așa cum melodul a spus mai sus despre pâine: că *pe Tine Te-ai pus înaintea*, tot așa și aici zice despre sânge, anume că: *pe Tine Însuți Te-ai slujit*, căci Tu ai fost și Preot, și jertfă; și Dăruitor, și dar, vărsându-Ți Sângele și strigând ucenicilor Tăi: *Beți Sângele Meu și cu credință veți fi întăriți*.*

Ps. 103, 15

Pilde 31, 6
Iis. Sir. 40, 20

* Aici, cineva pe bună dreptate și-ar putea arăta nedumerirea de ce Dumnezeuiasca Scriptură pune uneori pâinea înainte de paharul cu vin, iar alteori pune paharul cu vin înainte de pâine. Matei pune pâinea înaintea paharului, pe când Luca se pare că pune paharul înaintea pâinii: „Și luând paharul, mulțumind, le-a zis: «Luați-l și împărțiți-l între voi»”; iar apoi zice despre pâine: „Și luând pâinea, mulțumind, a frânt” (Lc. 22, 17-19), chiar dacă unii au interpretat într-un fel sau altul cu privire la acest pahar. Pavel a spus: „Paharul binecuvântării pe care noi îl binecuvântăm, nu este oare împărțirea cu Sângele lui Hristos? Pâinea pe care noi o frângem nu este oare împărțirea cu Trupul lui Hristos?” (1 Cor. 10, 16); și iarăși: „Nu puteți bea paharul Domnului și paharul demonilor; nu vă puteți împărți din masa Domnului și din masa demonilor” (1 Cor. 10, 21). Pentru a dezlega această nedumerire, preameticulosul Fotie, în lectura 222 din *Biblioteca*, îl aduce martor pe acel bărbat înțelept și iubitor de contemplații, monahul Iovie, care arată care e pricina acestei deosebiri de ordine și zice: „Deoarece în noi mai întâi este alcătuit sângele, după care se preface în carne, Scriptura, fiind mișcată de natură, a păstrat această ordine când a povestit despre Taine, adică punând Sângele înaintea Trupului. Iar ordinea inversă [adică de a fi pusă pâinea înaintea paharului] imită rânduiala mesei comune, pentru că pe ea este pusă mai întâi pâinea, după care este adus și vinul” [*Bibl* 222, 18, PG 103, 757A].

Cineva poate să spună că atât Luca, cât și Pavel s-au referit la acestea cu neglijență, pentru că Luca, după ce zice: „Și luând pâinea, mulțumind”, adaugă: „Asemenea și paharul, după ce au cinat, zicând” (Lc. 22, 20). La fel face și Pavel, după ce mai sus a pus paharul înaintea pâinii, spune apoi invers: „Domnul Iisus, în noaptea în care a fost vândut, a luat pâine și, mulțumind, a frânt [...] Asemenea și paharul după cină, zicând [...]” (1 Cor. 11, 23-25). Și această ordine, de a premerge împărțirea cu pâine împărțirii cu vin, este comună întregii Biserici și nimeni nu o poate schimba.

Bărbatul nebun (ἄφρων), cel între voi trădător – zis-ai dinainte ucenicilor Tăi, Răbdătorule al răului –, nu va cunoaște acestea și, nepriceput fiind el, nu va pricepe; însă întru Mine rămâneți și întru credință veți fi întăriți.

Cuvântul ἄφρων are două sensuri: este numit ἄφρων omul simplu și inocent, care nu are răutate și despre care obișnuim să spunem că e neprefăcut și fără răutate, întrucât sufletul său este ca o hârtie nescrisă, pe care mai apoi se scriu și se întipăresc dumnezeieștile învățături ale Duhului, iar din simplu devine înțelept. Un astfel de om simplu caută și Solomon, la începutul *Proverbelor*, ca să-i dea înțelepciune: „Ca să le dau celor nevinovați istețime (πανουργίαν)“, fiindcă adjectivul „isteț“ (πανοῦργος) se referă și la cel chibzuit, și la cel viclean, cum spune marele Vasile.

Mai este numit ἄφρων și cel răutăcios și viclean, care născocеște tot felul de răutăți, rămânând departe de chibzuință, de înțelepciune și de virtute. Despre el a zis Solomon: „Înțelepciunea nu intră în sufletul viclean și nu sălășluiește în trupul supus păcatului.“ Un asemenea nebun a fost acel bogat care și-a stricat hambarele și le-a clădit din nou și căruia i s-a zis: „Nebunule, în noaptea aceasta îți vor cere sufletul.“ Un astfel de nebun este cel care neagă existența lui Dumnezeu, despre care David a spus: „Zis-a cel nebun întru inima sa: «Nu este Dumnezeu!»“ Iar în ultimul rând, un astfel de nebun a fost și trădătorul Iuda. De aceea tot David a zis despre el: „Bărbatul nebun nu le va cunoaște și cel nepriceput nu va pricepe acestea.“

Prin urmare, inspirându-se melodul din acest cuvânt al lui David și știindu-l nebun și plin de răutate pe Iuda, zice așa: O, *Răbdătorule al răului*, Hristoase, Cel ce rabzi răutățile tuturor, Tu le-ai spus dinainte sfinților Tăi ucenici: Voi, o, preabunii Mei ucenici, fiind chibzuiți și pricepuți, ați cunoscut și ați crezut că pâinea pe care o mâncați și paharul cu vin pe care îl beți sunt cu adevărat Trupul și Sângele Meu. Însă un om cu totul nebun, care se află printre voi, este trădătorul Meu: „Și pe când mâncau – spune Evanghelistul Matei –, Domnul le-a zis: Adevăr vă grăiesc că unul dintre voi Mă va vinde.“ Acesta, *nepriceput fiind, nu va pricepe* Tainele Mele, pentru că răutatea i-a orbit mintea. Deci, dacă el se desparte de Mine și nu rămâne întru Mine, Vița cea adevărată, din Care a fost stors vinul acesta, să se despartă! Însă voi, ucenicii Mei adevărați și credincioși, nu vă despărțiți de Mine, ci *rămâneți* totdeauna cu Mine ca să aduceți rod mult și să fiți întăriți

Pilde 1, 4

*OProv 11,
PSB 17, p. 480*

Întel. Sol. 1, 4

Lc. 12, 20

Ps. 13, 1

Ps. 91, 7

Mt. 26, 21